

'Wie wil behouden moet vernieuwen'

De eeuwenlange strijd tegen en omgang met het water heeft behalve droge voeten ook erfgoed opgeleverd. Cultureel en landschappelijk. Vanwege klimaatverandering zal het landschap andermaal op de schop (moeten) gaan. Veertig experts spreken in het kader van het Europees jaar van het Cultureel Erfgoed 2018 over de grote opgaven en hoe deze te lijf te gaan. Zullen de ingrepen ons nieuw erfgoed en gekoesterd landschap brengen? 'Alleen als we ons niet laten leiden door behoudzucht en angst'.

'Als er ergens in Europa een bui valt, komt dat water vroeg of laat bij ons terecht. Wij zijn het afvoerputje van Europa. Al eeuwen lang'.

De vraag hoe dat water weg te krijgen was al actueel voor de Romeinen. Zij legden het eerste afwateringssysteem in de delta aan, daar ligt het begin van Nederland.

'We zijn die integraliteit van de delta aan het kwijtraken', zegt Menne Kosian, specialist watererfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 'We moeten meer in systemen denken. In de middeleeuwen en later werd een ingenieus systeem van watergangen - niet alleen de objecten als molens en gemalen, maar ook de verlaten, sluizen, sloten en vaarten - verder verfijnd en uitgebouwd, om al het overtollig water uit Utrecht en Noord-Holland te leiden. Tot we het systeem in de afgelopen decennia zijn gaan negeren. En daarom is er bijvoorbeeld in Vinex-wijk Leidsche Rijn constant wateroverlast. De oude waterafvoersystemen functioneerden goed. Zij kunnen nu van groot nut zijn bij het bestrijden van de hittestress in de steden en de wateroverlast in de delta.'

Onvoorspelbaar

Meteoroloog Margot Ribberink vat in een reeks cijfers en beelden de ernst van de klimaatverandering en het tempo waarin deze zich voltrekt. De vraag waar we nog kunnen wonen, wordt nijpender door extreme droogte en even extreme moessonbuien. In grote delta's (zoals Bangladesh en Nijlgebied) gaan rampen plaatsvinden. In 2050, als de wereldbevolking 10 miljard bedraagt, zal er een migratiegolf op gang komen van mensen op zoek naar water en leefgebied.

Als we ons tot Nederland beperken: het weer wordt extremer en onvoorspelbaarder ('Ook voor mij als weervrouw'). Hagelbuien en onweer zullen 10 tot 15 procent vaker voorkomen. Tegelijk neemt de hittestress toe, met name in de steden, waar het gemiddeld 7 graden warmer is dan op het platteland.

Europese kansen

Wat de klimaatadaptatie betekent voor het landschap en het erfgoed, stond centraal op de expertmeeting 'Gemaakt landschap', georganiseerd door Staatsbosbeheer en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, in het kader van het Europees jaar van het Cultureel Erfgoed. Veertig experts - landschapsarchitecten, historici, geografen, waterspecialisten, natuuronderzoekers, beleidsmedewerkers en adviseurs - debatteerden over deze vraag. Er liggen kansen voor erfgoed en landschap in Europa. In het nieuwe programma van de Europese Unie dat vanaf 2020 zal gelden, ligt de nadruk op het inzetten van erfgoed in breder verband. Juist de connectie met andere beleidsterreinen als landbouw en milieubeleid wordt gezocht. Dat is goed nieuws, want een groot gemis, zeggen de veertig verzamelde experts unaniem, is samenhang. Er wordt nu te sectoraal gedacht, door overheden en ook door de onderzoekers. Dat wordt

in de hand gewerkt door de subsidies, die per sector verdeeld worden. Wat we weten moeten we beter met elkaar verknopen, zegt Michael van Buuren (Wageningen Environmental Research), maar dergelijk onderzoek is bijna niet gefinancierd te krijgen. Ook de Europese subsidies zijn heel smal. Een fonds als het Europees voor Regionale Ontwikkeling kan hier soelaas bieden.

Hoogtepunt

In Nederland is er tot 2030 in het kader van het Deltaprogramma een miljard euro beschikbaar om Nederland veiliger te maken. Ondanks deze financiële slagkracht is Steef Buijs niet overtuigd van de effectiviteit van het programma. 'Verwacht geen nuance in mijn verhaal', waarschuwt de zelfstandig specialist ruimtelijke opgaven. 'Ik maak mij zorgen om het bange en behoudzuchtige karakter van het programma.'

'Wie wil behouden moet vernieuwen. Nergens in de wereld - misschien alleen in China waar kanalen het hele land noord-zuid doorkruisen - is er zo systematisch, diepgravend, radicaal en consistent ingegrepen in het landschap als in Nederland.'

Tot zes keer toe. Rivieren werden bedijkt, veen werd afgegraven, polders aangelegd. De kustlijn werd verkort (Afsluitdijk en Deltawerken), het heeft een haar gescheeld of de Waddenzee ging dicht.

Net als de Markerwaard en de Oosterschelde voor de helft, bleef de Waddenzee open; alle drie uitingen van een omslag in het denken, gericht op het herstellen van de relatie met het water en de natuur. De ommekeer in het denken heeft zich daarna verder vertaald in het programma Ruimte voor de Rivier – 'een hoogtepunt', zegt Buijs.

Nieuwe landschappen creëren

Elke ingreep leverde prachtige landschappen op, met als internationaal erkende hoogtepunten De Beemster, Kinderdijk, Woudagemaal en de Waddenzee. Allemaal werelderfgoed. En nu, nu we het landschap van de 21ste eeuw gaan maken, deinzen we terug, zegt Buijs.

'Toen we ontdekten dat het gemaakte landschap prachtig was, ging het mis. Ineens is er de angst dat al het moois verloren gaat, in plaats dat we nieuwe landschappen creëren. Maar het is kansloos om een landschap te willen conserveren in een vorm die zijn functie verloren heeft. Kijk naar de sluipende verrommeling van het Groene Hart. Dat sterft een langzame dood.

Wie wil behouden moet vernieuwen.'

Het landschap van de toekomst?

Na de presentaties debatteren de experts in drie groepen over de vraag wat ervoor nodig is om de klimaatadaptatie te verwezenlijken en wat (Europees) erfgoed hierin kan bijdragen. De behoefte aan een nieuwe logica in beleid en in het landschap wordt breed gedeeld. We moeten weer met het water leren leven - onzekerheden accepteren, klinkt het. We zijn te ver van het water afgedreven en er is een grote inspanning nodig om het waterbewustzijn bij burgers en bestuur te actualiseren. Een *dictator* gaat de experts te ver, maar een *klimator* zou de boel flink kunnen opschudden.

Ruimte voor Water

Het rijk moet de regie hernemen, zeggen de experts. We hebben een Deltaprogramma voor het water nodig. Een programma geënt op Ruimte voor Rivier, maar dan breder: Ruimte voor Water. Met de dubbele doelstelling die bij Ruimte voor Rivier zo goed heeft gewerkt: waterveiligheid en ruimtelijke kwaliteit.

Daarnaast moet het Deltafonds, waar een miljard in zit, verbreed worden tot een Klimaatadaptief toekomstfonds: het KaT.

Kijk over de dijk

Dijken verhogen is risico verleggen. Kijk ook over de dijk, zeggen de experts. Hef de strikte scheiding tussen binnendijs en buitendijs op. We moeten agrarisch gebied betrekken bij waterproblemen. Er is een innovatieprogramma nodig voor de landbouw. Ook in Europees verband. Boeren zijn met handen en voeten gebonden aan een mondiaal systeem. Je moet hen nieuwe perspectieven bieden en de landbouwsubsidies enten op aanpassing aan de klimaatopgaven. De Universiteit van Wageningen (WUR) zou nieuwe bedrijfsmodellen kunnen ontwikkelen om de boeren te overtuigen. Te denken valt aan zilte teelten en nieuwe gewassen.

Andere landschappen

De TU-studenten, die zich in het kader van een workshop twee dagen bogen over de calamiteitenpolder Rijnstrangen, laten het in hun presentatie op deze dag zien: natte akkerbouw in de ondergelopen uiterwaarden, met kroos als nieuw gewas, rijk aan proteïne. Ook elders zijn al voorbeelden van aangepaste teelten, zoals lisdodden. De tweede groep studenten werkt het gebruik van waterlandschap uit als het decor van een wandeling langs de vele culturele waarden in de uiterwaarden.

Het raakt aan een tweede perspectief dat de experts schetsen: we moeten andere landschappen bedenken. Daar ligt een taak voor ontwerpers. Om hen in staat te stellen een stempel te drukken op het landschap van de toekomst, doen de experts een heldere aanbeveling: maak de ontwerper tot inhoudelijke projectleider, naast en gelijkwaardig aan een projectmanager die het proces begeleidt.

Het vergroten van het aanpassingsvermogen van het landschap is noodzaak. Een mogelijk perspectief: boeren houden koeien uit bedrijfsoverwegingen het liefst op stal. Verplaats de boerderijen naar industrieterreinen en de veengebieden komen vrij. Het grondwaterpeil kan weer omhoog en de bodemdaling wordt tot staan gebracht (scheelt veel CO₂-uitstoot), typische watervogels kunnen weer terugkeren en er is ruimte voor drijvende woonparken, geïntegreerd in het landschap. Wie wil er niet in het groen wonen, met een bootje voor de deur?

Van burger tot EU: klaar voor het water

Als het aan de experts ligt, zal aanpassing aan de klimaatverandering doordringen tot in de haarvaten van de samenleving. De bewoners van de delta hebben vloedplanken klaarliggen om hoog water bij de voordeur te stoppen en de stedelingen herscheppen hun onderhoudsvrije tuin in een groene oase. De boeren innoveren. De overheid heeft de lokale en regionale kennis over watergedrag, historische dijken en watersystemen, weer onderdeel gemaakt van het beleid. Zoals Noord-Holland dat met zogenaamde achteroverversterking terugkeert naar historische oplossingen, bv. bij Hoorn en Uitdam, waar het water via een 'vooruitgeschoven' dijk voor de kust wordt tegengehouden, zodat het stedelijk dijklandschap in tact kan blijven.

Op landelijk niveau heeft het rijk de regie ter hand genomen en het Deltaprogramma verrijkt tot een Waterprogramma. En de EU is gestart met herverdeling van de landbouwfondsen ten gunste van klimaatadaptatie.

De hoofdlessen:

1. De wateropgave moet meer benaderd worden vanuit een systeemopgave en de aanpak moet evenals de governance daar op worden gericht.
2. Erfgoed leert ons over de omgang met water in het verleden, lessen die in de actuele situatie opnieuw kunnen worden toegepast. Erfgoed is tevens een middel om mensen betrokken te maken met de problematiek, door het vertellen van verhalen.
3. Besteed meer aandacht aan de 'awareness' in onderwijs en in voorlichting, droge voeten zijn niet vanzelfsprekend en water hoort bij Nederland.
4. Vaar verder op de successen van 'Ruimte voor de Rivier' door een verbrede opgave, 'Ruimte voor Water', en neem ook landbouwtransitie, bodemdaling en watervoorziening mee in ruimtelijke kwaliteit.
5. Zorg voor een goedgevuld Deltaprogramma door dit in relatie te brengen met de woningbouwopgave.
6. Water is een internationale opgave, investeer in samenwerking over de grenzen heen.
7. Benut onderzoeksprogramma's en regionale structuurfondsen voor meer synergie tussen beleidsterreinen ('*mainstreaming*').

De expertmeeting en studentenopdracht rond het thema 'Gemaakt landschap' op 25 en 26 april werden georganiseerd door Staatsbosbeheer, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het team van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed 2018. Met dank aan Marijke Bovens voor het maken van het verslag. Vragen of opmerkingen? Mail naar info@europeeserfgoedjaar.nl.